

Kommunedelplan for naturmangfold i Ål kommune 2026-2030

HALLINGDAL

Kjære lesar

Ål kommune har eit unikt naturmangfald som både er ein verdi i seg sjølv, og ein ressurs for lokalsamfunnet vårt. For meg er det viktig å ta vare på naturen gjennom kunnskap, ansvar og langsiktig planlegging. Denne kommunedelplanen er eit verktøy for å sikre at me forvaltar naturen på ein måte som gjev rom for berekraftig bruk.

I arbeidet med planen har det vore 2 spørjeundersøkingar og 2 dialogmøte med innbyggjarar og turistar. Tilbakemeldingane seier at friluftsliv, sanking og oppleving av ro og stille er kvalitetar som naturen i Ål kan by på, og er verdt å ta vare på. Planen har ein tiltaksdel, med tiltak som skal vurderast gjennomførast kvart år. Dette er ikkje eit arbeid med ein sluttdato, men vil vera i endring etter kvart som ny kunnskap kjem til.

Det er 3 verna områder i Ål, Fødalen, Tuftelia og Vola. Historia vår viser korleis naturen har vore grunnlaget for liv og næring i fjellbygdene. Villreinen, som me har eit internasjonalt ansvar for, er ein del av denne historia. Dei kalkrike fjella og den særprega geologien gjev gode beite og eit rikt artsmangfald. Dette er verdier me må ta vare på – ikkje berre for oss, men for komande generasjonar.

Samtidig veit me at Ål er attraktivt for friluftsliv, turisme og hyttebygging. Det skapar arbeidsplassar og aktivitet, men også utfordringar. Me må finne balansen mellom utvikling og ulike interesser, mellom tilrettelegging og omsynet til villrein og beitedyr. Det krev kunnskap og kloke val.

Eg meiner at allemannsretten skal stå sterkt, og at naturen skal vere tilgjengeleg for alle. Men me må

Foto Ole Johs. Brye - Ål 24. sept. 2025

forvalte med ansvar, slik at me sikrar både naturkvalitetar og lokalsamfunnets behov. Denne planen skal hjelpe oss til å ta faktabaserte avgjerder som gjev rom for vekst og trivsel, utan å gå på kompromiss med dei verdiane naturen representerer. Med dette arbeidet legg me grunnlaget for ei berekraftig framtid – der Ål er ei attraktiv kommune å bu i, besøke og investere i.

Jørund Li, Ordførar

FN sine berekraftsmål er verda sitt felles arbeidsplan fram mot 2030. Norge har forplikta seg til å nå berekraftsmåla.

Berekraftsmåla med oransje rundt, i bildet over, er mål som er vesentlege for kommunedelplan for naturmangfald.

Innhald

Forord	6
Ordliste	8
Overordna føringar,mål og fokusområde	10
Kva for verdiar har natur?	12
Naturen i Ål	14
Påverknadar	34
Lover, forskrifter og rundskriv	50
Tiltak	52

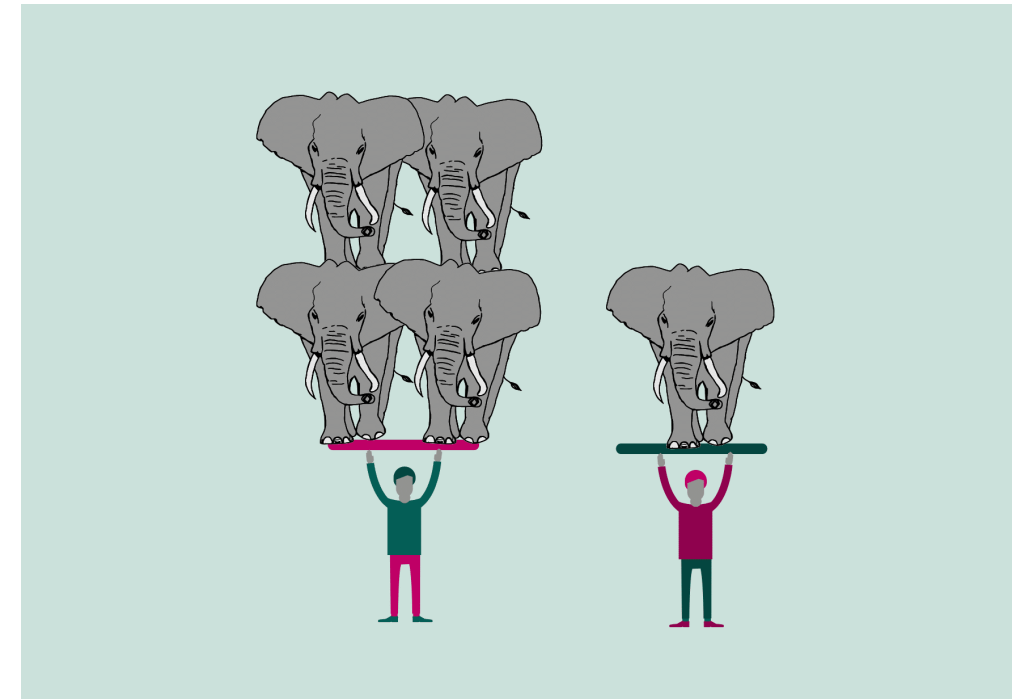
Forord

Natur er livsgrunnlaget for alle artar på jorda. Den gjev oss blant anna reint vatn, klar luft, mat, medisin, materiale og fysisk og psykisk god helse.

Natur er eit klimatiltak fordi den fangar og lagrar halvparten av all karbon som blir slept ut. Naturleg karbonlagring – i skog, myr, åker og eng – er vårt viktigaste verktøy for å redusere innhaldet av klimagassar i atmosfæren.

Natur er økonomi og er grunnlaget for velferda vår. Viss vi skulle betalt for det naturen gjer for oss, for eksempel redusere flaum, pollinere og reinse vatn, ville det kosta enorme summar i året.

Foto: Tin Are Linderud

Norsk forbruk tilsvarar vekta av fire elefantar. Verdensgjennomsnittet er vekta av ein elefant. Illustrasjon: Naturvernforbundet

Menneske endrar naturen over heile kloden, så mykje at det trugar livsgrunnlaget vårt. Vi brukar dobbelt så mykje av jorda sine ressursar som vi gjorde i 1980.

Ål kommune søkte Miljødirektoratet om tilskot til utarbeiding av plan for naturmangfald. Ål fekk saman med 42 andre kommunar i landet, løyvd 400 000 kroner til dette arbeidet.

Tilskotet frå Miljødirektoratet har blitt brukt til å auke kunnskapen om naturen, på Hevjanåsen og rundt Bosset.

Denne planen sei noko om status, verdi-vurdering, og påverknadar for naturen i Ål.

Ordliste

Art: Ei samling med individ som kan krysse seg med kvarandre og utveksle gen. Nokon artar (t.d. sopp) kan likevel formere seg uavhengig av andre individ (ved celledeling, knoppskyting og jomfrufødsel).

Biologisk mangfald: Jordas variasjon av livsformer – millionar av planter, dyr, sopp og mikroorganismar, deira arvestoff og det kompliserte samspelet dei er ein del av.

Biotop: Anna namn på levestad

Framand art: Ein art som finnast utanfor sitt naturlege utbreiingsområde.

Framandartslista: Vurdering av den økologiske risikoen til framande artar som kan reproducere seg i Norge.

Grønstruktur: Nettverket av små og store naturområde, parkar, bekkar, elver og vatn i utbygde område.

Grøntkorridor: samanhengande korridorar mellom byggeområder, der vilt kan kome uforstyrra frå eit område til eit anna.

Naturmangfald: Biologisk, landskapsmessig og geologisk mangfald.

Naturtype: Eit einsarta og avgrensa område i naturen som omfattar plante-, sopp-, og dyrelivet og tilhøyrande miljøfaktorar.

Prioriterte artar: Ein art som er særleg truga av utrydding, og som er spesielt beskytta etter naturmangfaldslova med eigen forskrift.

Raudlista: Oversikt over truga og sårbare artar. Lista inneheld også artar som er naturleg sjeldne og difor er utsett for å døyt. Ein art som er direkte truga står i fare for å døyt i nærmaste framtid. Ein art som er sårbar er i sterk tilbakegang.

Raudliste for naturtypar: Ei risikovurdering av kva for naturtypar som kan forsvinne frå norsk natur. Naturtypar som er på denne raudlista vert omtala som truga naturtypar.

Utvalde naturtypar: Ein utvald naturtype er ein naturtype som regjeringa har bestemt skal sjåast på som særleg viktig i offentleg saksbehandling. Ein utvald naturtype får ein handlingsplan som skildrar korleis den kan verte sikra.

Økologi: Samspelet mellom artane og deira levestadar.

Økosystem: Alle levande organismar som finns på ein stad og miljøet dei lever i.

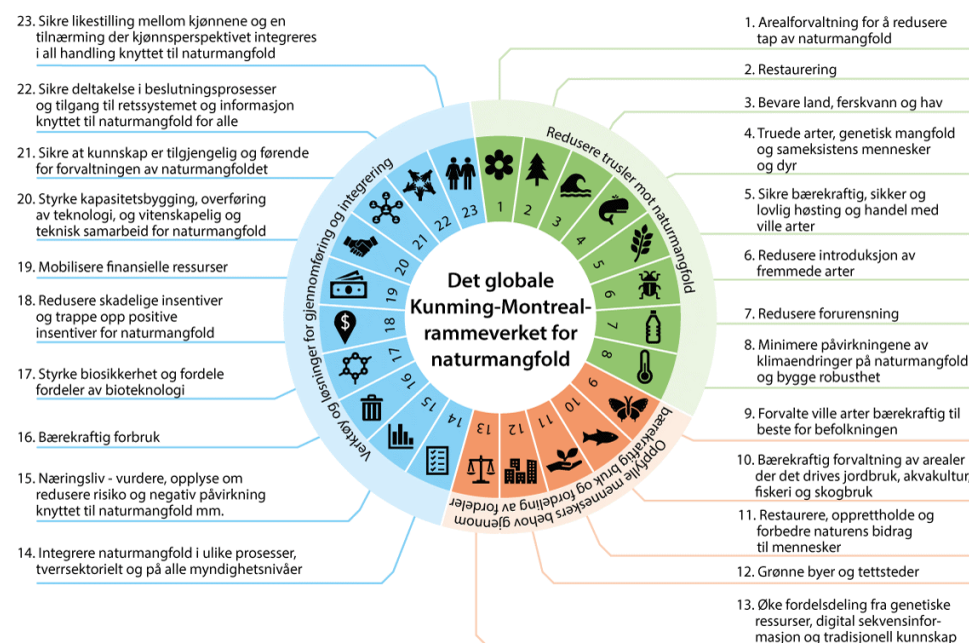
Økosystemtenester: Skildring av alle goder og tenester me får frå naturen (naturgoder).

Overordna føringar, mål og fokusområde

Norge har forplikta seg til å stanse tap av naturmangfald igjennom konvensjonen om biologisk mangfald og gjennom den globale Kunming-Montreal-rammeverket for naturmangfald, forkorta til naturavtalen.

Konvensjonen om biologisk mangfald har som målsetting å bevare det biologiske mangfaldet og sikre bærekraftig bruk av naturressursane i naturen.

Stortingsmelding nr. 35 (2023-2024) er eit resultat av avtala mellom medlemslanda i Konvensjonen for biologisk mangfald for å stanse den globale naturkrisa vi står i. Den har 23 mål.

Utviklingsavdelinga har hatt ansvaret for å utarbeide kommunedelplan for naturmangfald. Planprogrammet blei vedteken 07.10.2024. Planprogrammet gjev føringar for det vidare arbeidet.

Planprogrammet legg føringar for kva kommunedelplanen skal resultere i. I vedteke planprogram er desse måla sett:

- auke kunnskapsnivået for politiske og administrative slutningar
- samle kunnskap om naturverdiar i bygda
- finne kunnskapshol vi kan tette

Kommunen har hatt to dialogmøter der innbyggjarane kunne fortelje kva for natur som var viktig for dei, kvifor den var viktig og kva som var verdifullt for dei. Det har også blitt gjennomført spørjeundersøkingar. Ein for ungdomsskuleelevar og ein for fastbuande og turistar, publisert på Facebook. Tilbakemeldingar frå fastbuande og turistar viste at naturen i Ål er verdifull for dei.

Tilbakemeldingane sei at friluftsliv, sanking og oppleving av ro og stille er kvalitetar som naturen i Ål kan by på, og som er verdt og ta vare på.

Etter tilbakemeldingane har vi valt å endre på måla for planarbeidet til desse:

- Styrke kunnskapen om, og omsynet til, naturmangfaldet i kommunen.
- Gjennomføre arealplanlegging og ein arealbruk som tek vare på naturområde og samanhengen mellom desse.
- Sikre viltets mangfald og minimalisere konflikten mellom vilt og samfunn.
- Motverke og hindre spreiding av framande artar.
- Ivareta livskraftige førekomstar av raudlisteartar og nøkkelartar.

Kva for verdier har natur?

For at vi skal ta vare på naturen sine verdier i brei forstand, treng vi eit felles språk og felles oppfatning om naturverdi som omfattar alle verdiane naturen har. Verdi kan vi dele i grunnleggande verdier og spesifikke verdier.

Grunnleggande verdier er rettferd, fridom, ansvar og god helse.

Spesifikke verdier delast vidare i tre:

1

Foto: Tin Are Linderud

Instrumentell verdi:
jakt, fiske og tømmer, rein luft og vatn.

2

Foto: Torleiv Torgersen

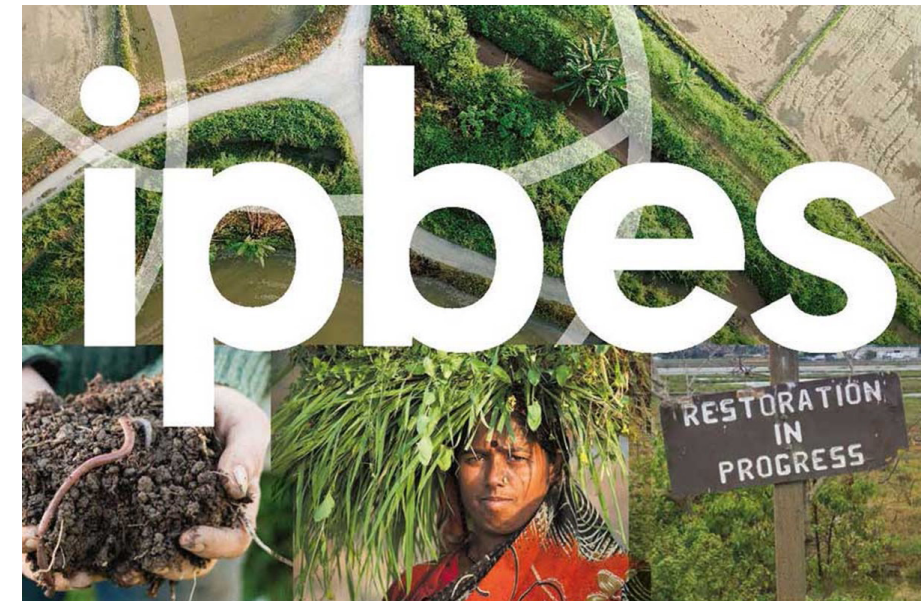
Relasjonelle verdier:
stadar vi likar å vere, artar i skogen, på tur med andre menneske i naturen.

3

Foto: Tin Are Linderud

Naturen sin eigenverdi:
andre artar sin rett til å leve.

Naturpanelet peikar på fem strategiar som må ligge til grunn for kloke avgjerder vi tar på vegne av naturen:

1. Ta vare på det som er av naturmangfald og restaurere plassar av verdi for menneske og natur.
2. Sette i gang tiltak som fremmar endringar i sektorar med størst påverknad på natur.
3. Gjere endringar i økonomien, som blant anna legg vekt på natur og likskap, som for eksempel naturrekneskap.
4. Sikre involvering og openheit i prosessen rundt avgjerder.
5. Endre samfunnet sine verdier og syn på forholdet mellom menneske og natur, blant anna ved å ta innover seg ulike former for verdier og sette spørsmålsteikn ved sosiale normer rundt forbruk.

Naturen i Ål

Ål kommune er stor i areal, 1 175 km². Vi har rundt 5000 innbyggjarar og over 3000 bygde hytter (2024-tal).

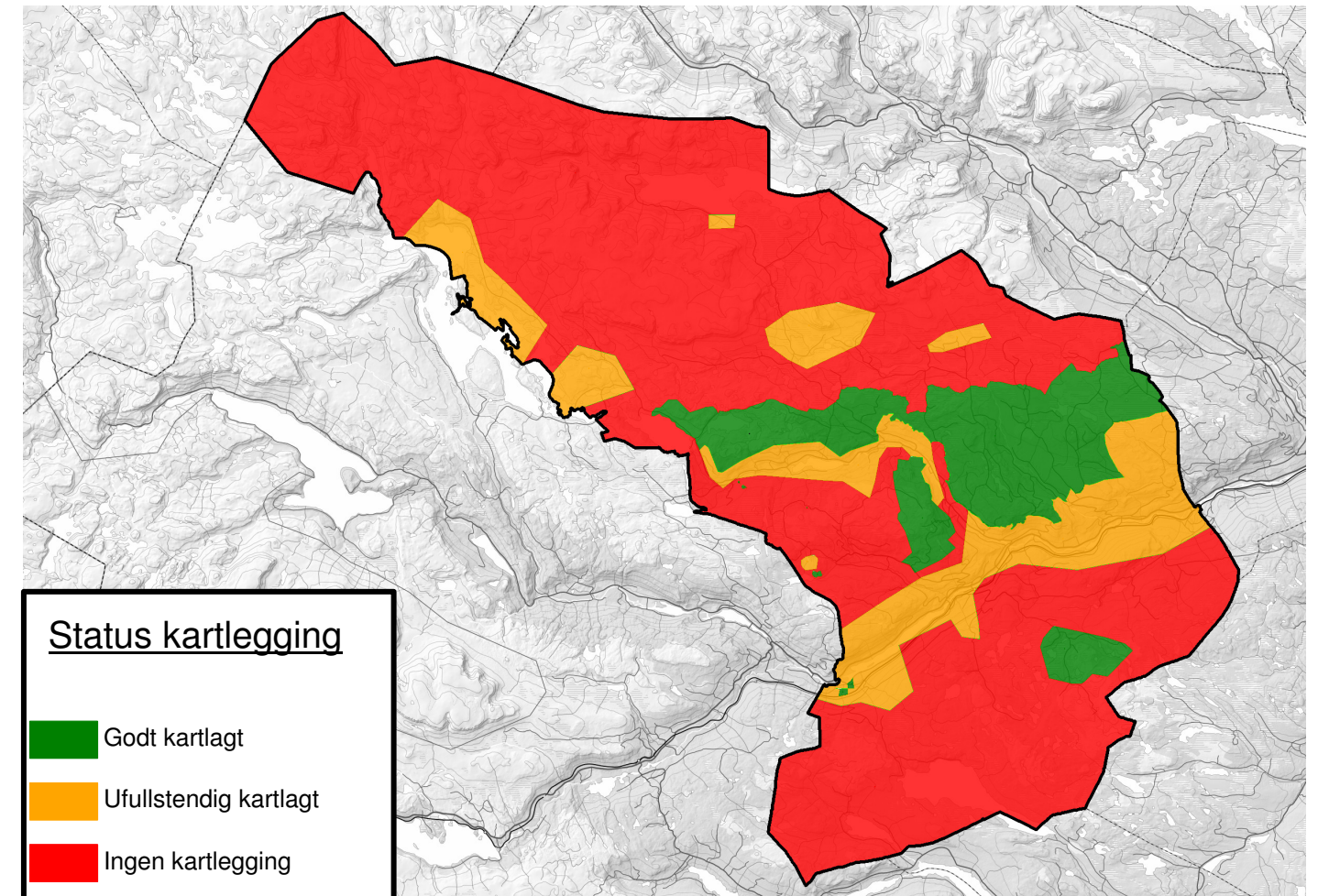
Det vil sei at om det er 2 personar på kvar hytte samstundes, doblar innbyggartalet seg mange helger og veker i året.

Kunnskapsgrunnlaget i Ål

Kartet under viser kartleggingsstatus for viktige naturtyper i 2020. Størstedelen av Ål kommune hadde få og ufullstendige kartleggingar. I 2024 blei det vegetasjonskartlagt på Hevjanåsen og på Veståsen og 2025 blei nordleg del av Kvinnegardslia og Pålset ved Syningen kartlagt.

Gjennom sommaren 2024 ble det gjennomført kartlegging av vadefugl- og rovfuglbestanden i Ål. Denne kartlegginga ble gjennomført som et fellesprosjekt med Hol kommune. Arbeidet er utført av Asplan Viak. Ål kommune har eit pågåande prosjekt med å kartlegge leikplassar for storfugl.

Våren 2025 starta vi eit prosjekt for å kartlegge beverbestanden i kommunen, samtidig som vi gjennomfører en oppdatering av trekkruiter for elg.

Kartet viser status på Kartleggingsstatus for viktige naturtyper i 2024. Raudt viser ingen kartlegging, gult ufullstendig kartlegging og grønt er godt kartlagt. (Illustrasjon: Ål kommune)

Verna områder

I Ål har vi desse verna områda:

Fødalen landskapsvernområde

Fødalen blei verna i 1992, og det er Statsforvaltaren som har forvaltningsmynden. Formålet var å ta vare på eit vakkert og tilnærma urørt austlands dal- og fjellandskap. Verneverdien knytast til at det er det einaste store område i Ål som ikkje er påverka av tyngre tekniske inngrep. Faktaarket for området sei at det også er eit viktig område for villrein, og opphaldsplass for rovdyr.

Tuftelia naturreservat

Tuftelia blei verna i 1973, og det er Statsforvaltaren som har forvaltningsmynden. Tuftelia er eit område med urørt barskog med urskogpreg. I 2009 ble det hogd inntil grensa av verneområdet, noko som har ført til ein del vindfall innanfor grensene. Tuftelia landskapsvernområde har blitt søkt om å få utvida gjennom frivillig vern. Om søknaden blir innvilga, vil totalareal vere 475 daa.

Vola

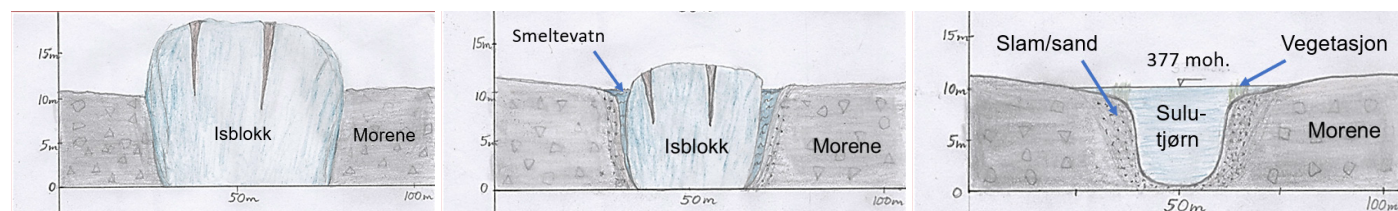
Vola blei lagt inn i Verneplan I av Stortinget i 1973. Den blei vurdert samla med andre vassdrag i Gol og Hemsedal. Det var ei vurdering om vernet skulle vare i 10 år eller om vernet skulle vare evig. Departementet hadde «ikke noe imot varig vern av Liaåni, Loggi, Vola og Høvern» (St.prp. nr. 4 1972-73). Komiteens innstilling blei einstemmig vedteke i Stortinget.

Fødalen ein vindstille morgon. Foto: Bård Svardal

Sulutjørn, ei dødisgrop fylt med vatn. Foto: Dagfinn Ystad

Teikningane viser korleis ei dødisgrop blei danna. Veggane i istunnelane smelta seint fordi dei var isolert av grus på alle kantar. Då isveggane smelta, rasa grusen ned og danna grytehol, eller dødisgroper. (Teikningar: Håkon Rueslåtten)

Geologien i Ål

Ålingsfjella ligger i enden av Jotundekket. Store førekomstar av rike, bergartar som forvittrar lett har lagt grunnlaget for ein rik fjellnatur, gode beiter og rike fiskevatn.

Landskapet vi har her i Ål er eit resultat av geologiske prosessar over millionar av år. Til dømes er Reineskarvet ein del av skyvedekket frå kaledonsk tid. Seinare har fleire istider forma landskapet til det det er i dag.

Istida har slipt berggrunnen og dratt med seg stein, sand, silt og leire, og avsett massane i smelteperiodar. Lausmassane vi har er med andre ord ikkje fornybare, då det trengs ei ny istid for å få meir lausmasser. Lauvdalen er eit område som fortel mykje om korleis isen forma landskapet. Isen låg i dalbotnen, opp til reinekanten på Reineskarvet. I kalde periodar låg den nok også høgare. Blokkmarka øvst på skarvet er eit resultat av frysing og tining. I front av isen låg det ein smeltevassdam, demma opp av isbreen som framleis låg å stengte ut mot Vats og Leveld.

Under isen rann det smeltevatn i tunnelar. Der blei det avsett grus fordi det var vatn som stengte i utkanten av isbreen. Desse formasjonane blir kalla eskere eller geiteryggar.

Veggane i istunnelane smelta seint fordi dei var isolert av grus på alle kantar. Då isveggane smelta, rasa grusen ned og danna grytehol, eller dødisgroper. Dødisgroper finn vi blant anna i Lauvdalen, Sulutjern i Satakroken og i Granhagen.

Ridalen har eit landskap fullt av steinblokkar. Blokkane har fryst fast i isen og blitt frakta nedover. Då isen smelta, blei blokkane liggande.

Fjell

Fjellet er ofte karrig, klimatisk krevjande og har derfor eit mindre artsmangfald enn mange av dei andre naturtypane vi har. Artane som lev i fjellet, er spesielt tilpassa desse omgjevnadane.

Frå dei fyrste menneska som følgde i spora til villreinen og fram til i dag har vi hausta av ressursane i fjellheimen vår. Det er også her vi tydeleg ser konkurransen om ressursane. Vasskraft, hyttebygging, turisme og beitenæring har stor påverking på naturen.

Eit stort, nomadisk hjortedyr som villreinen klarer å utnytte dei marginale matressursane gjennom dei krevjande og vêrharde vintermånadane. Forutsetninga for overlevinga er at reinen får vandre fritt, over store område. For kvart inngrep vi gjennomfører, kvar hindring vi etablerar, stykkast villreinens leveområde opp. Verdifulle beiter går tapt, og tid til beiting reduserast fordi dyra må vandre lengre mellom områda. I tillegg er det meir menneskeleg aktivitet i fjellet, noko som fører til forstyrning i til dømes beiting.

Vi har eit internasjonalt ansvar for villreinen. I dag er det berre eitt av våre nasjonale villreinområde som har status God, etter kvalitetsnorma. Dei 23 andre har status som Middels eller Dårleg. For Nordfjella sin del er status sett til Dårleg. Villreinen er ein såkalla "paraplyart". Klarer vi å sikre gode levevilkår for villreinen, sikrar vi gode forhold for alle artar på fjellet.

Foto: Tin Are Linderud

Kartleggingar i fjellet

Fjellområda i Ål er lite kartlagt, men det er grunn til å tru at det er knytt stort arts mangfald til rasmarker og andre kalkrike områder i fjellet. Kun ein lokalitet med kalkrike områder i fjellet er registrert i kommunen sjølv om det finns store areal med høge fjelltoppar og rik berggrunn. Det er derfor grunn til å tru at fleire rike parti kan finnast i fjellet, inkludert område med godt potensiale for krevjande arter av blant anna moser og lav i tillegg til karplanter.

Tiltak for å redde villreinbestanden i Norge: (Meld. St. 18 (2023-2024))

1. Heilskapleg og restriktiv arealforvaltning i villreinfjellet
Auka tilrettelegging av villreinvennleg ferdsel
2. Betre villreinhelse
3. Meir berekraftig bestandsforvaltning av villrein
4. Målretta restaurering av leveområda til villreinen.

Foto: Anders Mossing

Foto: Tin Are Linderud

Skog

Skog er den naturtypen med størst arts mangfold. Me kjenner til omlag 26 000 arter som har tilhald i Norges skogar. Dei fleste artane finst i gamal skog, hovudsakeleg insekt, sopp, lav og mose. Død ved er eit viktig livsmiljø for svært mange artar.

Skogen skal løyse mange oppgåver framover. Det grøne skiftet er avhengig av store mengder fornybare ressursar frå skogen. Samtidig treng vi å ta vare på gode areal av gammalskog/naturskog, for å redusere tap av artar. Ein robust og variert skog er ein føresetnad for å minske konsekvensane av eit villare og våtare klima.

Skogen i Ål kommune pregast av bratte lier, frå dalbotnen og opp til tregrensa. Mange høgdemeter på relativt kort avstand. Med stor variasjon i klimatiske forhold, både i høgde over havet, soleksponering og ulike geologiske forhold. Der skogen drivast intensivt, ofte i lettare drivne områder og på gode bonitetar, har vi produksjonsskog. Homogen skog, einsarta, med jamn alder og høgde. Botnsjiktet blir ofte tilsvarande, få artar dekker det meste av arealet. Produksjonsskog treng ikkje bestå av berre ein art, gran eller furu. Furu har andre krav, anna toleranse, enn grana. Derfor brukas desse to meir om kvarandre. Furu trivst på meir skrinne, tørr mark enn gran.

I etterkant av ekstremvêret "Hans" blei store deler av kommunen skredkartlagt, og vi har god kunnskap om skredfarlege områder, samt skogen sin verdi som vern mot naturfare.

Våtmark og ferskvatn

Våtmarkene våre husar eit stort antal sjeldne arter. Desse artene er avhengige av dei spesifikke forholda som oppstår der vatn fløymer over tørt land. Fram til 1950-talet var tilstanden for dei norske våtmarkene framleis god, i store delar av landet. Sidan den gong har store våtmarksareal gått tapt. Vår endring i arealbruk er hovudårsaka til dagens situasjon. Dette medfører at dei viktigaste trugslane mot norske våtmarker er utfylling og nedbygging, vasstandsregulering, oppdyrking, drenering, skogplanting, forureining, spreining av framande artar og forsøpling. I dag er tilstanden for dei attståande våtmarkene middels god. Samstundes er fleire av dei mest truga artane på den norske raudlista i Norge knytt til våtmark, og 10,5 % av alle truga artar på den norske raudlista lev i våtmarksområde.

Myr er eit økosystem der nedbrytinga går så tregt at det blir danna minst eit 30cm tykt torvlag. Torv består hovudsakeleg av planterestar. Myras evne til å fange og binde karbon har gjort at Miljødirektoratet føreslår å forby nedbygging av myr til utbyggingsformål. Vi har store myrområde i kommunen. Mange av desse ligg i områder med stort utbyggingspress, spesielt frå hyttebygging.

Myra er viktig av mange årsaker, som rasteplass for fugl og levestad for mange planter og dyr. Myra dempar flaum, reinsar vatn, lagrar karbon og fungerer som eit historisk arkiv. I ei tid kor vi opplev eit stadigare våtare og villare klima, blir det endå viktigare å sikre myr og våtmark. Restaurering av tidlegare drenerte våtmarksområde må kartleggast, og eventuelle tiltak settast i verk.

Foto: Torleiv Torgersen

Foto: Tir Are Linderud

Ferskvatn

Hallingdalselva renn på tvers over kommunen, frå Kleivi til Trillhus. Mindre sideelver som Kvinda, Votna og Lya bidreg med vatn og levemiljø for fisk og andre vasslevande organismar. Det er mange store, mellomstore og mindre innsjøar spreidd over heile kommunen. Artsmangfaldet er størst i tilknytning til kantvegestasjon mot og langs vatn og elvar. Innsjøar med store belte av siv er spesielt viktige for våtmarksfugl på grunn av moglegheit for skjul og trygge hekkeplassar. Grunne parti av både vatn og vassdrag er viktige område for næringssøk for mange artar.

Ål kommune har gode førekomstar av biologisk viktige område knytt til myr, våtmark og vann. Vi har eit stort ansvar for å ivareta artene som avheng av denne typen leveområde. Samtidig er vassdraga våre mottakere av forureining frå avrenning frå landbruk, anna overflateavrenning, samt luftbåren forureining.

For å redusere den direkte påverknaden av vassdraga er det viktig at vi sørger for gode kantsoner langs vassdraga. Kantsoner er også svært viktige for viltet, både i form av skjul, leveområder og beiter. Ettersom våre vassdrag drenerer ut i Oslofjorden har vi et ansvar for å redusere belastninga på eit fjordsystem som allereide er i kneståande. Det er store areal med ferskvatn i Ål. Vi har få registreringar knytt til vassdrag om ein ser bort frå fiskeribiologiske undersøkingar i regulerte vatn og vassdrag.

Kulturlandskap

Kulturlandskapet er eit landskap som er skapt av jordbruksdrift som slått og beiting gjennom lang tid. Påverknad frå menneske og dyr har ført til ein spesiell samansetning av planteartar. Denne naturtypen blir omtalt som seminaturleg eng. I kulturlandskapet finn ein alt frå fulldyrka jord med monokultur til slåttemark, naturbeiteeng, beite på myr og boreal hei.

I moderne tid har det blitt mest vanleg med monokultur med nokon få høgtytande grasartar. Innan naturmangfald er ikkje desse areala så interessante, fordi det er få artar på store areal. Insekt har lite mat å finne her, då gras er vindpollinert.

I den gamle slåttemarka finn ein det største artsmangfaldet på lite areal. I Norge reknar ein med at vi har 650-700 engartar knytt til denne naturtypen. Artane er dominert av viltveksande artar som vi normalt finn på naturleg opne areal. Felles for desse artane er at dei er ljøskrevjande og toler godt å bli beita eller slått. Denne naturtypen er avhengig av skjøtsel for å kunne vere så rik som den har vore. Med endra driftsform har det blitt færre av artane knytt til desse naturtypane.

I Ål har fleire registrerte verdifulle kulturlandskap, og eit utvalt kulturlandskap (UKL Leveld) av nasjonal interesse. Kulturlandskapa er valt ut på grunn av mangfald av artar, byggeskikk, kulturminne og landskapskarakter.

I tillegg har vi to KULA-landskap som er valt ut av Riksantikvaren, Leveld og stølsområda frå Grytingen til Lauvdalen.

Foto: Lakter

Stølslandskapet

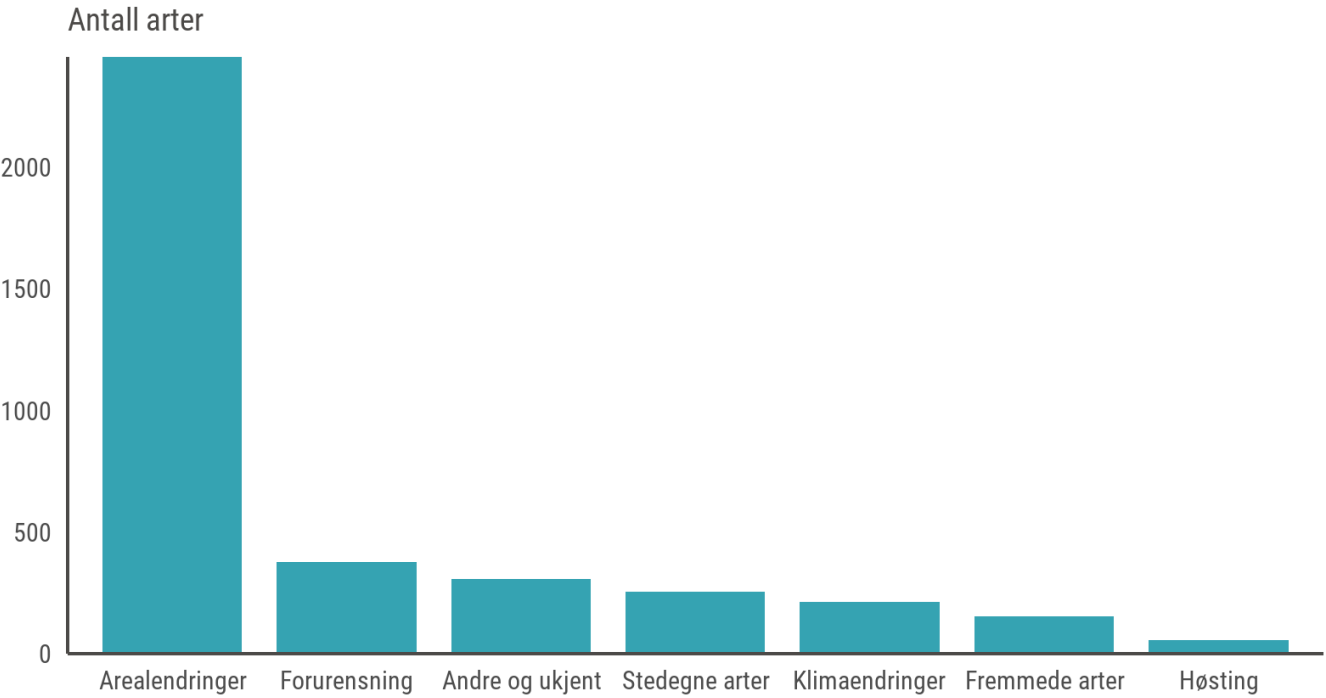
Støling har vore ein naudsynt geskjeft for å overleve her oppe. Stølstradisjonen er framleis i hevd, i mindre omfang. Stølslandskapet er framleis viktig som beiteressurs. I tillegg til beiting har det opne stølslandskapet betydning for biomangfaldet.

Utvalde naturtypar – slåttemark og slåttemyr

Her i kommunen har vi to av ni utvalde naturtypar; slåttemyr og slåttemark. Utvalde naturtypar har eigne handlingsplanar frå statleg hald. Naturmangfaldslova § 55 sei at det er meldeplikt for inngrep som kan medføre forringing av naturens utbreiing og degradering av tilstanden. Her har kommunen høve til å nekte tiltaket eller gje pålegg om korleis tiltaket skal gjennomførast.

Påverknadar

Dei direkte årsakene til tap av natur er godt kjent. Globalt og lokalt er det endringar i arealbruk, overforbruk av naturressursar, klimaendringar, forureining og framande artar som bidreg til tap av biologisk mangfald.

Arealendringar, forureining, klimaendringar, hausting og framande artar representerer dei fem store globale trugslane mot biologisk mangfald. I Norge er arealendring den klart viktigaste påverknadsfaktoren. Statistikk: Artsdatabanken 2021.

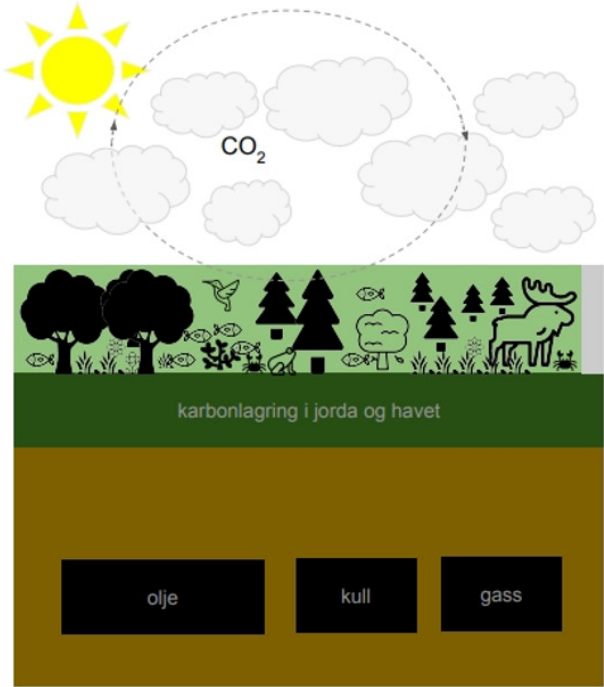
Arealendringar og tap av leveområde

Arealendringar er den største direkte negative påverknadsfaktoren på naturmangfaldet, både lokalt, nasjonalt og globalt. I følge Artsdatabanken påverkar arealendringar 9 av 10 truga artar på landsbasis.

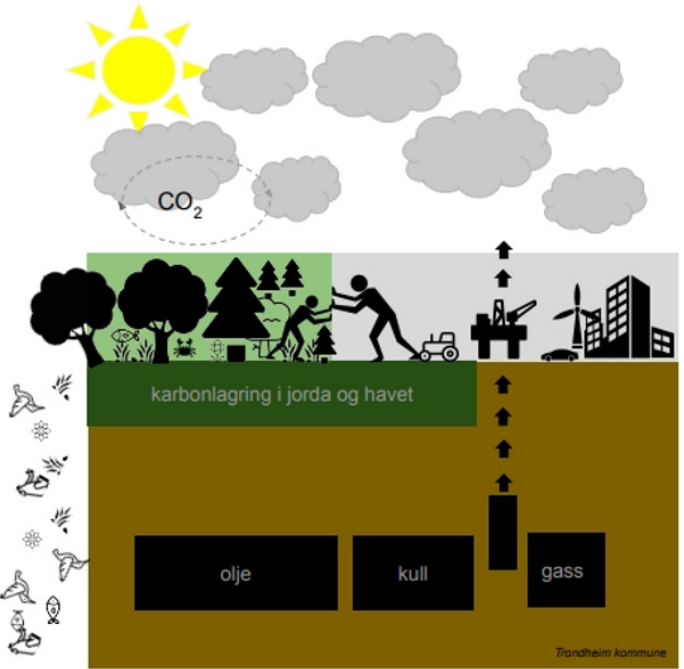
Arealendringar omfattar:

- tap av leveområde
- dårlegare tilstand på leveområda
- oppdeling av leveområda

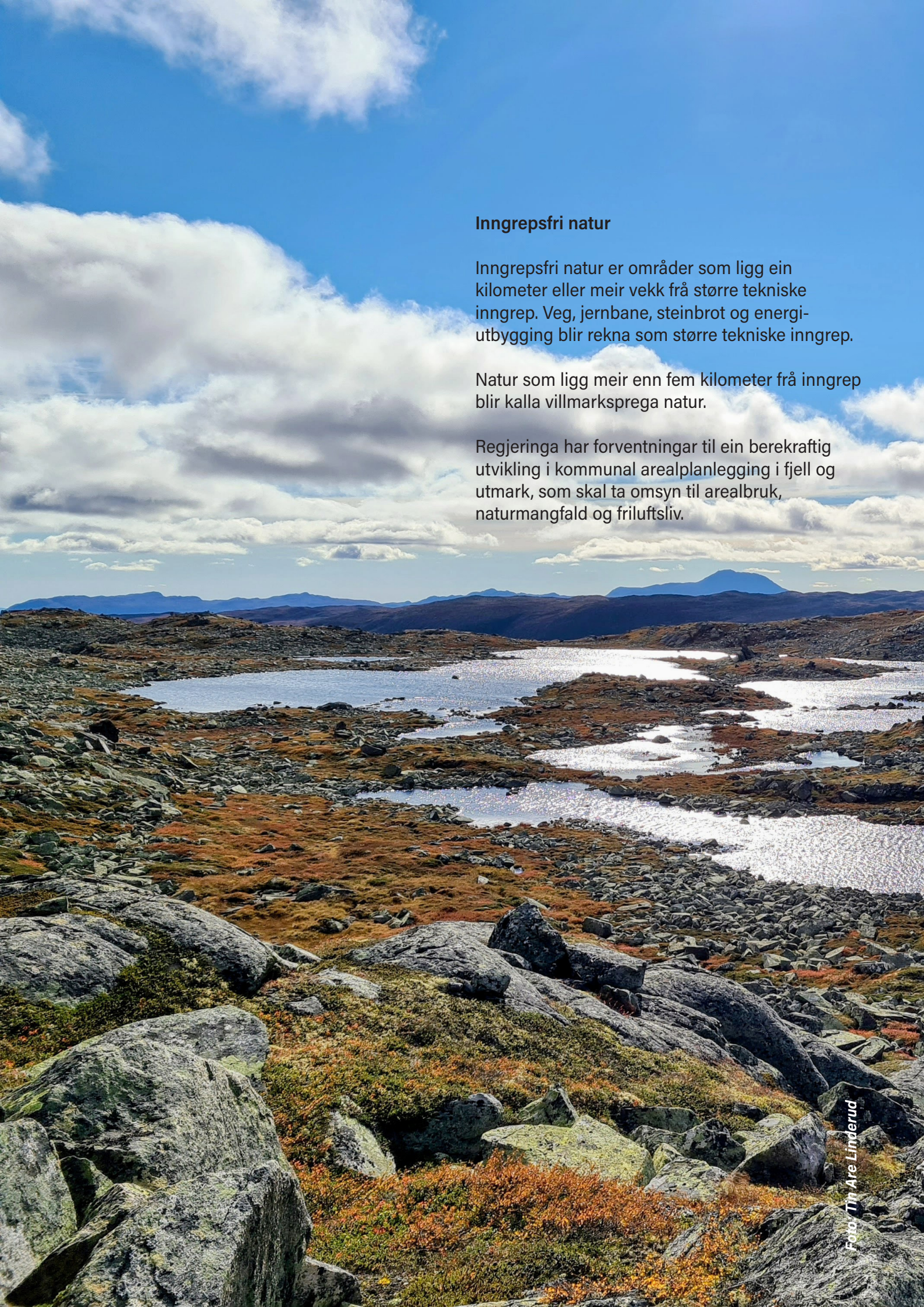
Fra 1 milliard mennesker i 1825

til 8 milliarder mennesker i 2022,
og høyere tetthet av karbon i atmosfæren i 2022 enn i 1825. Samtidig som det er mindre natur som kan fange karbonet, at menneskelig aktivitet truer eksistensen til en million arter, og at naturlige økosystemer er redusert med ca 50% bare de siste 50 år.

I takt med at vi blir fleire folk på kloden, treng vi fleire bustadar, vegar, mineral og høgare produksjon av mat. Fornybar energi er heilt naudsynt for å redusere utslepp frå fossil energi-produksjon, samstundes som utbygging av vindkraft og vasskraft utgjør store arealinngrep som kan leie til tap av verdifull natur. Arealinngrep kan vere naudsynt, men det er viktig at det vert gjort med minst mogeleg konsekvens for naturmangfaldet. Illustrasjon: Trondheim kommune.

Inngrepsfri natur

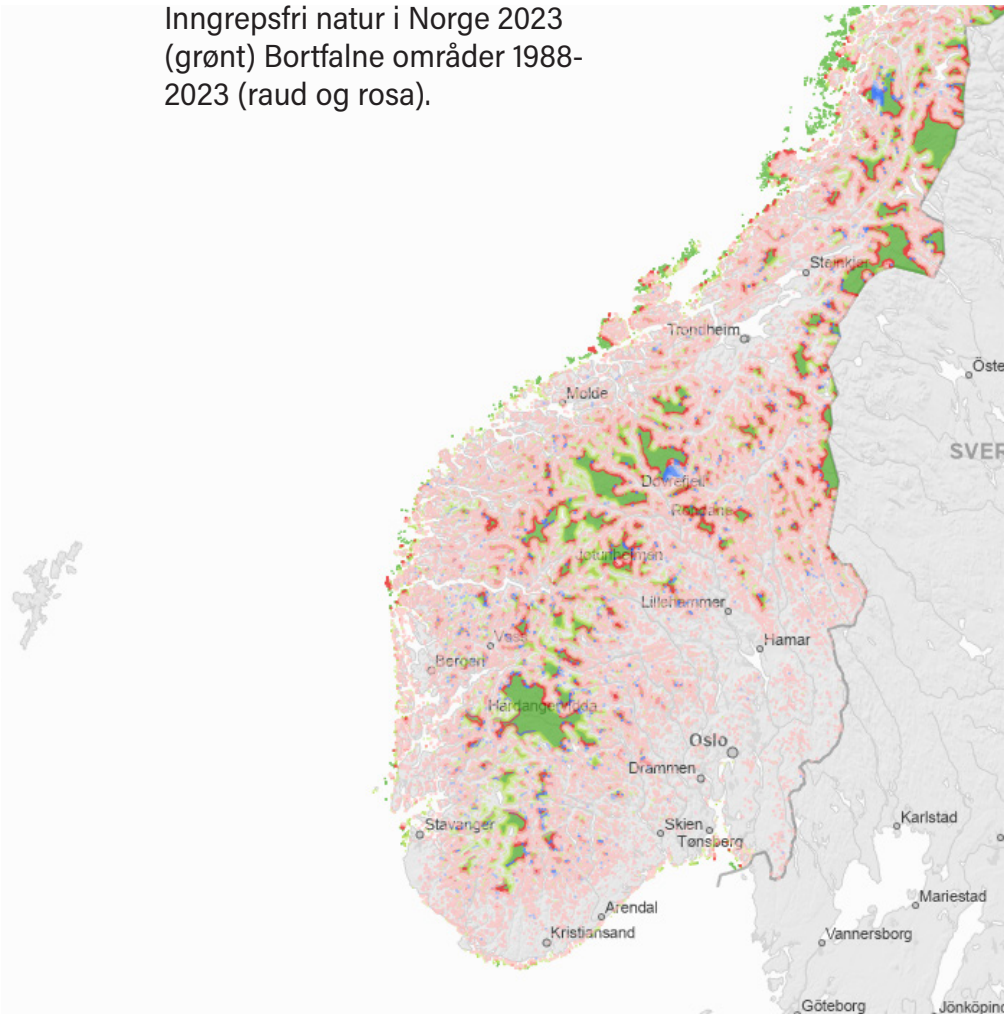
Inngrepsfri natur er områder som ligg ein kilometer eller meir vekk frå større tekniske inngrep. Veg, jernbane, steinbrot og energi-utbygging blir rekna som større tekniske inngrep.

Natur som ligg meir enn fem kilometer frå inngrep blir kalla villmarksprega natur.

Regjeringa har forventningar til ein berekraftig utvikling i kommunal arealplanlegging i fjell og utmark, som skal ta omsyn til arealbruk, naturmangfald og friluftsliv.

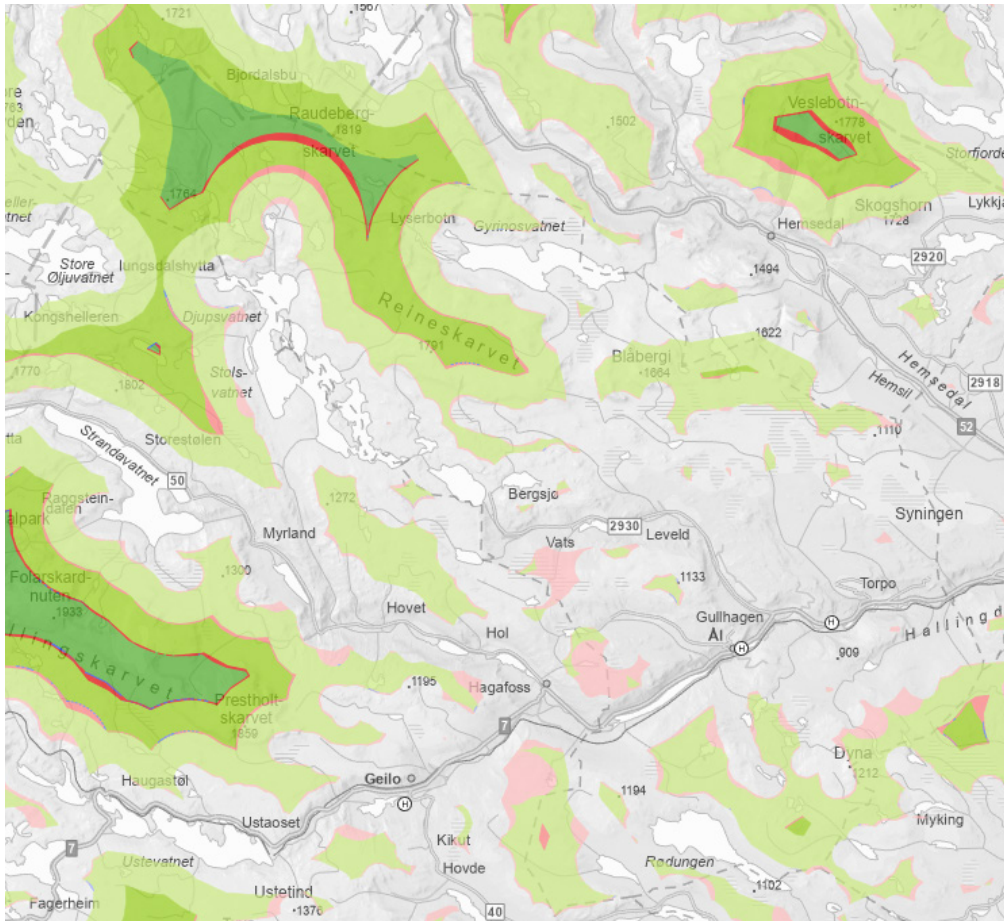
Foto: Tin Are Linderud

Inngrepsfri natur i Norge 2023 (grønt) Bortfalne områder 1988-2023 (raud og rosa).

Store inngrepsfrie områder (INON) er spesielt viktig for artar som nyttar store urørte areal i sin livssyklus, eller blir forstyrra av støy og anna menneskeleg aktivitet. Rovfugl og hjortevilt er eksempel på dette.

Energiutbygging er den viktigaste årsaka til reduksjon av inngrepsfri natur.

Inngrepsfrie soner i Ål og endringar i perioden 1988-2023. Mange av dei tekniske inngrepa i Ål kom på 1960-talet, då utbygginga til kraftproduksjonen tok til. Frå 1988 til 2023 forsvann 24,5 km2 inngrepsfri natur i Ål, aller mest i 1-3 km frå inngrep.

Kartillustrasjonar: Miljødirektoratet.

Reell nedbygging i Ål

Bygging av fritidsbustadar utgjer ein stor del av den samla nedbygginga i Ål kommune. Denne nedbygginga vises ikkje i statistikken til inngrepsfrie soner, fordi kraftutbygginga på 1960-talet hadde allereie ført til mange store tekniske inngrep i fjellområda i Ål.

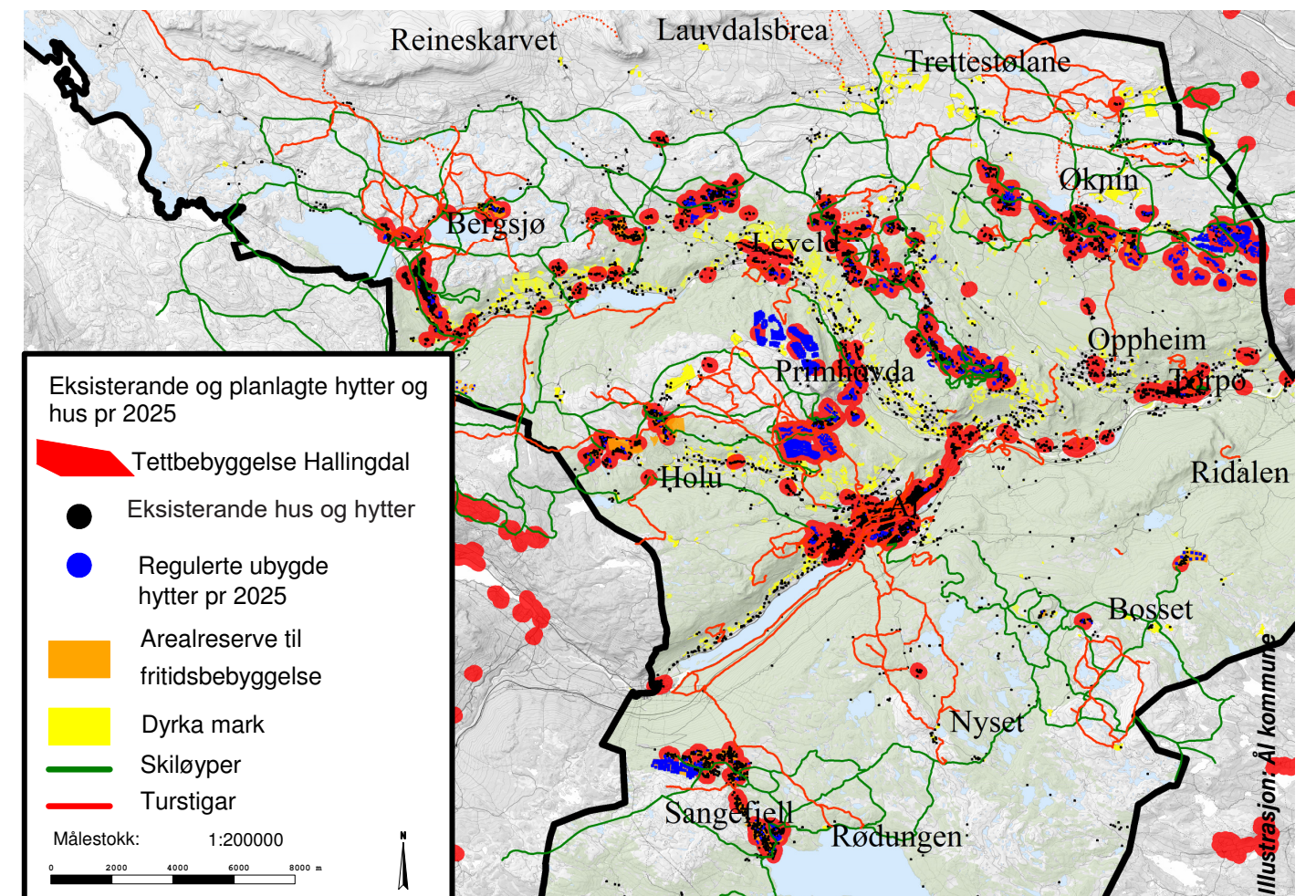
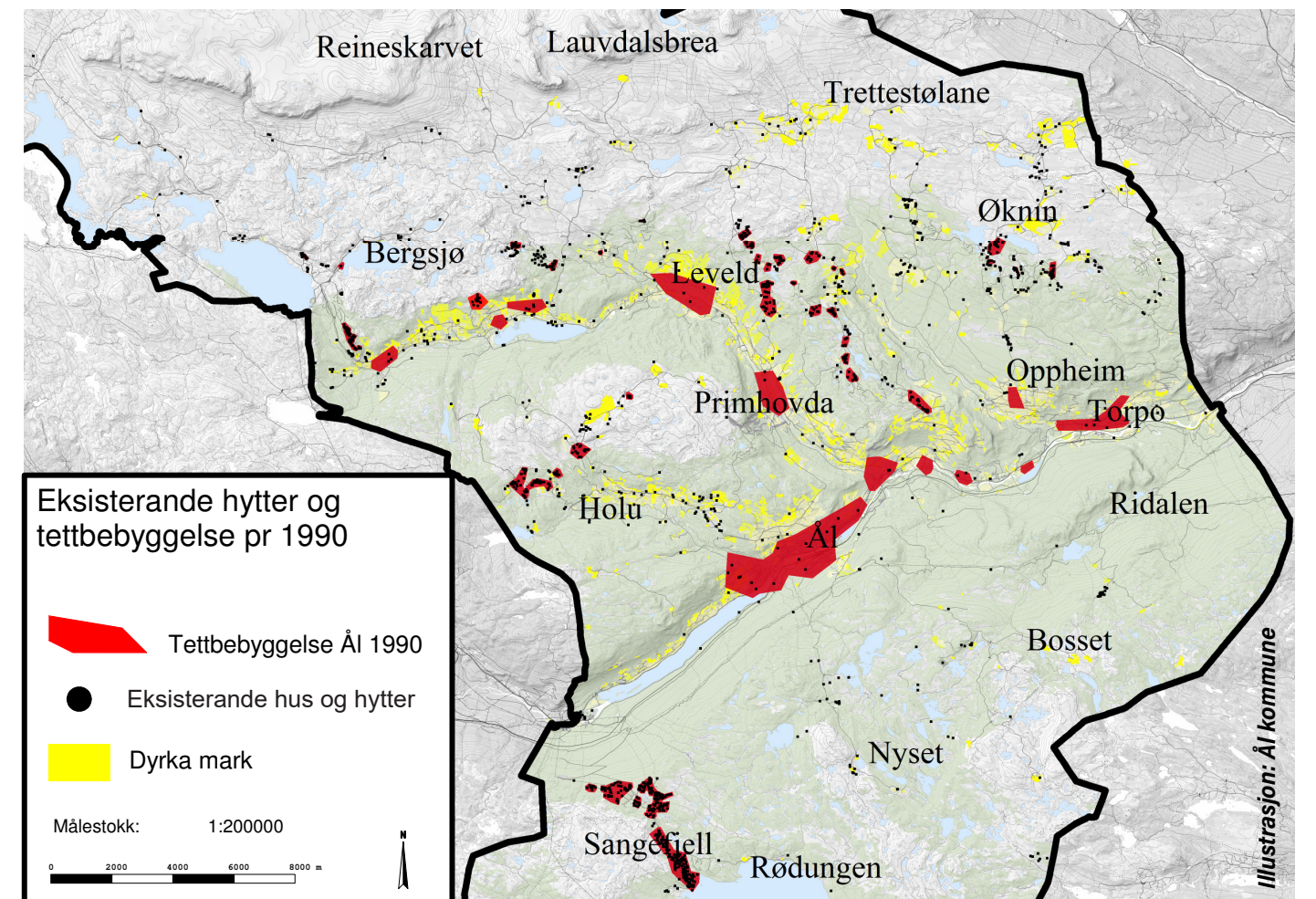
Karta til høgre viser utviklinga frå 1990 til 2025. Tettbygde område for 2025 (dei raude områda) er definert etter SSB si tettstadavgrensing frå 2024, og inkluderer eksisterande og planlagde fritidsbygg.

I 1990 var hovudtyngda av bustader og hytter i sentrum og grendene. I 2025 viser fordelinga av eksisterande og planlagde hytter at store samanhengande områder på åsane er i ferd med å bli bygd ned.

Grøntkorridorane mellom dalbotn og fjellet blir stadig mindre. Samtidig visar utbreiinga av stigar og skiløyper noko av bruken av arealet rundt hytteområda.

Naturmangfaldet blir påverka i både større og mindre grad. Leveområda til arealkrevjande artar blir fragmentert og utsett for forstyrringar.

I tillegg kjem skogsbilvegbygging og annan utbygging.

Endring i hjortevilt sine trekkruiter

- Trekkroute hjortevilt registrert i 2006
- Trekkroute hjortevilt registrert i 2025

1:10000

Oppheimsåsen hyttefelt

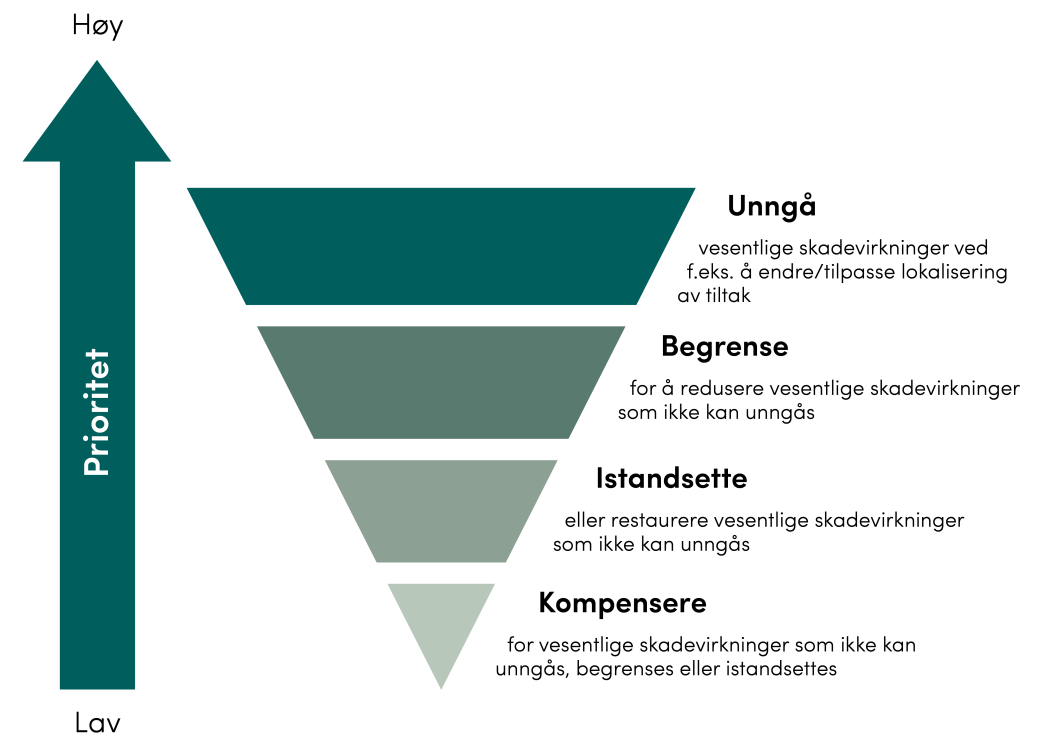
Illustrasjon: Ål kommune

Ein av konsekvensane av hyttebygging, er at elgen sine gamle trekkruiter kan bli endra. På motsatt side er eit eksempel frå Torpoåsen. Dette bildet er ikkje unikt, og er noko vi ser fleire stadar der vi samanliknar elgtrekk frå 2006 med registreringane frå 2025. Adferdsendringar hjå vilt, kan også sjåast hjå tamme beitedyr. Dette sei oss at gode grøntkorridorar mellom utbyggingsområda er viktig.

Foto: Bjørg Tørsteinsrud

Restaurering

Det er ikkje lenger nok å ta vare på natur i den tilstanden den er i. Vi må også restaurere det som er øydelagt. Å restaurere natur betyr å gjenopprette og forbedre tilstanden og naturverdier i områder som er forringa eller øydelagde. FN har vedteke at 2021-2030 skal vere det internasjonale restaureringstiåret.

Restaurering kan aldri erstatte urørt natur. Restaurering kan difor ikkje bli ein unnskyldning for å gjere inngrep i nye område. Klassiske restaureringstiltak omfattar å rette opp att naturområde som har vore nedbygd eller oppdyrka, slik som å tette att grøfter i myr eller å fjerne vegar i fjellet.

Det kan også vere aktuelt å restaurere ein enkelt art. Målet med dette er å gjenopprette levedyktige populasjonar av utrydningstruga artar. Døme på dette er oppal av fjellrev. Ein annan måte å tenke artsrestaurering på, er å la enkeltartar få større leveområde. Døme kan vere å fjerne tersklar for å betre forhold for fisk, opprette landbroer for villrein over reguleringsmagasin eller fjerne fjellvegar for minske fragmentering av leveområde.

Forureining og forsøpling

Forureining er den nest største grunnen til at artar er utryddingstruga i norsk natur. Det gjeld både i vatn og på land. Forureining har blitt eit mindre problem for norsk natur etter at omfanget av sur nedbør har blitt redusert. Tilførsel av næringsstoff har negativ effekt, både i vatn og på land. Ved stor næringstilførsel går artsdiversiteten ned.

Forureining er lite kartlagt i Ål. I Miljødirektoratet har ein kartbase der det er kartlagt potensielle forureiningskilder. Vanlege kjelder er nedlagte skytebanar, deponi, industri og næring.

Ljosforureining (betyr i denne samanheng: uønska eller overflødig kunstig ljøs) påverkar insekt, fuglar, pattedyr, amfibier og planters biologiske rytme og kan endre åtferda deira. I gateljos og hytteområde kan ljøsforureining ofte vere ein utfordring.

Tiltak for å hindre unødig ljøsforureining har stått i føresegnene til kommuneplanen sin arealdel sidan siste revidering i 2009. Det er viktig at det framleis er område som ikkje har kunstig ljøs, både for menneske og dyr.

Framande artar

Artar som finns utafor deira naturlege utbreiingsområde blir rekna som framande artar. For å vurde re artar utanfor sin naturlege utbreiingsområde er det naudsynt å sette ei grense tilbake i tid. Framande artar som blei etablert i Norge før 1800 blir ikkje risikovurdert, t.d. løvetann.

Artsdatabanken si Fremmedartsliste inneheld ei risikovurdering av framande artar som reproducerer seg utandørs, eller det er truleg at vil kunne produsere seg innan dei neste 50 åra. At ein art er på fremmedartslista er ikkje einstyding med at artane er forbode. I forskrift om framande organismar (FOR-2015-06-19-716) er artar som er forbode å innføre, setje ut og omsette lista opp. I 2024 gjaldt det 35 organismar.

Framande artar kjem til Norge som blindpassasjer, forvilling, naturleg spreieing eller utsetting. Auka handel, globalisering og klimaendringar vil forsterke spreieing framover.

Framande artar kan skade naturmangfaldet på fleire måtar. Den kan endre leveområde og fortrenger artar som finnast naturleg på staden, for eksempel ved utkonkurrering av næring eller leveområde, vere berar av parasittar og sjukdommar, krysse seg med artar som finns naturleg på staden eller gjere anna skader. Ved å krysse seg med artar som finns naturleg på staden, kan det genetiske mangfaldet i arten som finns naturleg, minske.

Det er registrert 23 framande artar i Ål per 2024. 19 av dei er hagerømlingar. Av dei kartlagte artane er det to artar NAVN på art som er på forbodslista. Endå er framande artar eit lite problem i Ål, men på sikt, med auka temperaturar og i lokale tilfelle, er risikoen stor.

Klimaendringar

Klimaendringar er forventa å vere ein aukande trugsel mot naturmangfaldet i åra som kjem. Samtidig er naturen ein del av løysinga for å avgrense klimaendringane.

Klimaendringane påverkar norsk natur og mange konsekvensar av klimaendringar er allereie observert. Konsekvensane vil stadig bli større ettersom klimaendringane er forventa å auke (www.miljostatus.no). Når klimaet endrar seg og temperaturane aukar, vil artane forsøke å tilpasse seg for eksempel ved å flytte seg til kjølegare strøk. Nokon klarer det, men mange vil ikkje det.

Øydelagt natur forverrar konsekvensane av klimaendringane, og klimaendringar på si side forverrar naturøydeleggingane. Klimatilpassing kan, i tillegg til å dempe konsekvensane av klimaendringane, også virke positivt for naturmangfaldet.

I Ål har vi ingen kartlegging av korleis klimaendringane påverkar naturen her. Det ein kan fastslå er at det vil vere meir attgroing og at fleire artar vil kunne krype opp over fjellgrensa. Dette vil føre til problem for artar som veks på fjellet og i opne områder. Desse artane er ljoskrevjande og lite konkurransedyktige.

For mange artar som bur på fjellet vil ustabile vintre, med mindre stabilt snødekke på grunn av raske endringar i temperatur og nedbør, føre til islag over vegetasjonen. Dette gjer at maten blir utilgjengeleg, noe som vil påverke smånagarbestandane negativt. Dette vil igjen kunne auka predasjon av rype (utviklinga i rypebestanden har vore negativ dei siste 30-50 år) og hare (som for rype). Som ein annan konsekvens av klimaendringa kan artar som skifter pels/fjørdrakt (hare og rype) utsettast for auka predasjon i snøfattige vintre.

Hausting

Menneske har hausta av og utnytta naturen gjennom fleire årtusener, og artar har forsvunne frå jorda til alle tider. Forskjellen no er at det skjer i eit mykje høgare tempo enn før. Teknologi, menneskeskapte klimaendringar, befolkningsvekst og stigande forbruk sett i dag naturgrunnlaget vårt under stort press. Kortsiktige økonomiske interesser kan leie til overhausting av naturressursane.

Andre påverknadar: Friluftsliv

I forhold til naturmangfald har friluftslivet både positiv og negativ innverknad.

Høve til å kunne drive med friluftsliv er viktig for at me skal få eit forhold til naturen rundt oss. Den naturen me kjenner til og brukar, vil me og ofte ta vare på.

Skilting og merking av stigar, samt plassering av utleigehytter, kan vere eit viktig verktøy for å konsentrere og styre friluftslivsferdsel vekk frå sårbare områder.

På den negative sida kan stigar, sykkelløyper og skiløyper, med mykje ferdsel føre til slitasje der vegetasjonen har dårleg evne til å reparere seg sjølv. Slitasjen kan bli forverra av klimaendringar, med meir nedbør. Stigar som ligg i hellande terreng kan lede overflatevatn og føre til erosjon.

I Ål har det vore mykje hytteutbygging fordelt utover store delar av kommunen. Dette har ført til eit breitt nett av stigar, sykkelløyper og skiløyper, og stadig fleire områder får auka ferdsel. Løypenetttet, saman med hyttebygginga, er med på å snevre inn grøntkorridorar og leveområder for fleire artar. Samtidig er det resursskrevande å drifte desse løypenetta. Det er derfor viktig med ein heilskapleg plan for stig og løypenettt, slik at desse vert etablert i områder som er eigna for det. I tillegg er det viktig å balansere områder med og utan tilrettelegging, slik at nokre områder framleis kan vere urørt.

Natur i nærmiljøet

Å ha oversikt over og ta vare på nærfriluftslivs-områder i bebygde områder er viktig for å sikre at innbyggjarane har tilgjengeleg natur i nærleiken av der dei bur. Det treng derfor ikkje vere unik eller sårbar natur for at det skal vere viktig å ta vare på dette.

Dersom det skal etablerast nye skiløyper, sykkelstigar og turstigar i Ål bør dette sjåast på i ein større samanheng. Omsynet til naturmangfald og urørte områder, i både skogen og på fjellet, må vurderast. Det bør og vurderast om det er skiløyper og turstigar som skal «leggast ned» eller leggast om, dersom dei er til stor ulempe for villrein, anna vilt eller sårbare naturområder.

Dei største tilretteleggingane for friluftsliv bør gjerast nær bustadområder og hyttefelt. I desse områder kan det og tålast større tilretteleggingar, og universell utforming bør prioriterst. Døme på dette er Elvelangs og Økne tur og sykkelstig.

Lover, forskrifter og rundskriv

Naturmangfaldsloven er den mest sentrale loven når det kjem til naturforvaltning. Den er sektor-overgripande, noko som betyr at den gjeld for både private og offentlege tiltakshavarar og for alle tiltak som rører ved natur.

Plan- og bygningsloven stiller krav til berekraftig utvikling og gjev høve til å ta miljøomsyn i arealforvaltninga.

Formålsparagrafane i **skoglova** og **jordlova** trekk fram omsyn til miljø og naturmangfald innan dei to sektorane. PEFC-standarden er også eit viktig verktøy som skogbruket må forhalde seg til.

Vassressurslova har føresegner om blant anna kantvegetasjon langs vassdrag, samt bruk og forvaltning av vassdrag og grunnvatn.

Miljøinformasjonsloven skal sikre ålmenta tilgang til miljøinformasjon. Dette betyr at alle har rett til å krevje informasjon om til dømes kor treverket til utemøblane er i frå, kva for utslepp industrianlegg slepp ut eller om offentlege instutisjonar har hatt nok kunnskapsgrunnlag før vedtak.

Anna regelverk som kan ha påverknad på naturmangfaldet er:

- **nydyrkingsforskrifta**
- **friluftsløva**
- **allmannsretten**
- **lakse -og innlandsfiskeløva**
- **viltlova**
- **forskrift om fysiske tiltak i vassdrag**
- **vassforskrifta**
- **forskrifter for freda artar.**

Rundskriv/Rettleiarar

- Veileder for konsekvensutredningar for klima og miljø (M-194)
- Kartleggingsinstruks for naturtyper (M-1621)
- Miljødirektoratets veileder for kartlegging og verdisetting av friluftsområder (M-9)
- Nasjonale og vesentlig regionale interesser på miljøområdet – klargjøring av miljøforvaltningens innsigelsepraksis (T-2/16)

Tiltak

Planen skal gjelde for ein 4 års periode. Handlingsplanen skal i samsvar med plan- og bygningslova § 11-2, reviderast kvart år med handlings- og økonomiplan.

Ei arbeidsgruppe skal bli satt etter vedtak av planen. Arbeidsgruppa skal gjere planen kjent i organisasjonen, samt realisere måla.

Mål 1: Ål kommune skal ha god kunnskap om naturen for å ta gode vurderingar før vedtak.		
Tiltak	Ansvarleg	Frist/korleis gjennomføre
Velgje ut nye område for heildekkande kartlegging og søke Natursats eller andre ordningar	Kommunen/ spele inn til Statsforvaltar	Årleg – i samanheng med handlings- og økonomi-plan
Vidareføre kartlegging av vilt, våtmark, våtmarksfugl og rovfugl	Kommunen	2026
Vidareføre kartlegging av spelplassar for storfugl	Kommunen	2027
Vidareføre kartlegging av bever	Kommunen	2027
Kartlegge arts mangfaldet i vatn og vassdrag	Kommunen	2030
Vurdere om det er område som treng rekartlegging	Kommunen	Årleg

Mål 2: Ål kommune skal ha god kvalitet på økosystemtenestene (sjå s. 10) i ubygde område.		
Tiltak	Ansvarleg	Frist/korleis gjennomføre
Kartlegge område som treng restaurering	Kommunen	2029
Innføre krav til restaurering av inngrep i reguleringsplan	Kommunen	Løpande
Utarbeide rettleiar for korleis restaurere natur	Kommunen	2030

Mål 3: Ål kommune skal sørge for at framande artar ikkje spreiar seg.		
Tiltak	Ansvarleg	Frist/korleis gjennomføre
Kartfeste område med framande artar	Kommunen	2027
Utarbeide rettleiar for veg og park	Kommunen	2027
Utarbeide handlingsplan for framande artar	Kommunen	2030

Mål 4: Ål kommune skal sørge for at informasjon om naturmangfald er lett tilgjengeleg.		
Tiltak	Ansvarleg	Frist/korleis gjennomføre
Informasjon om naturmangfald og kommunens arbeid skal vere tilgjengeleg på kommunens heimeside	Kommunen	2027

Mål 5: Ål kommune skal ha ein skånsom tilrettelegging av friluftsliv med omsyn til naturmangfaldet.		
Tiltak	Ansvarleg	Frist/korleis gjennomføre
Nye større tilretteleggingar av turstigar og friluftslivsområder skal vere nær bustadområder og hyttefelt. I bustadområder skal universell utforming prioriterast der områda er egna.	Kommunen	Løpande
Ved bygging av nye turstigar og løyper, bør stadeigne massar nyttast der desse er egna.	Kommunen	Løpande
Skiløyper skal leggjast på eksisterande terreng, utan terrenginngrep.	Kommunen/ løypelag	Løpande
Nye stigar bør tilpassast eit våtare klima.	Kommunen	Løpande
Ta vare på store samanhengande område utan tilrettelegging for friluftsliv, både i fjellet og i skogen.	Kommunen	Løpande
Naturvenlege materialval ved tilretteleggingar.	Kommunen/ sti- og løype- lag	Løpande
Ta vare på nærnatur og 100 meterskogar i tettbygde strok.	Kommunen	Løpande
I kjerneområdet for villrein skal det ikkje vere nye tilretteleggingar for friluftsliv. Når tiltaksplan for villrein i Nordfjella og regional plan for villrein er vedteke, må dette punktet vurderast på nytt.	Kommunen	Løpande

Mål 6: Ål kommune skal sørge for at omsynet til naturen blir ivareteke i arealforvaltninga.		
Tiltak	Ansvarleg	Frist/korleis gjennomføre
Ikkje tillate utbygging eller annan tilrettelegging som reduserer inngrepsfrie naturområde. Samanhengande og urørt naturtypar skal skjermast mot utbygging.	Kommunen	Løpande
Ikkje tillate utbygging eller annan tilrettelegging som aukar ferdsel inn i sårbare naturområder.	Kommunen	Løpande
Prioritere fortetting av eksisterande byggeområde framfor etablering av nye.	Kommunen	Løpande
Bevare viktige grøntstrukturar for viltet, kantsoner/ vegetasjonssoner langs vatn og vassdrag, samt grøntstrukturar i landskapet der dette har funksjon som korridor	Kommunen	Løpande
Stille krav om avbøtande tiltak i alle reguleringssaker.	Kommunen	Løpande
Det skal gjennomførast ein planrevisjon av alle reguleringsplanar som er eldre enn ti år, parallelt med revisjon av kommuneplanens arealdel for fritidsbustader.	Kommunen	Løpande
Vidareføring av punkt om lysforureining ved rullering av arealdelen til kommuneplan, og ikkje tillate utvendige lyskjelder som ikkje er skjerma, eller som gir lysspreiing oppover/utover.	Kommunen	Løpande
Gjennomføre klimatilpassing i overvasshandtering, til dømes opning av lukka bekkar og utbetring av kulvertar.	Kommunen	Løpande
Følgje opp måla for villrein i regional plan for villrein i Nordfjella og Raudafjell med tilhørande tiltaksplan.	Kommunen	Løpande
Etablere tilstrekkelege omsynssoner for sårbare naturtypar og artar i plan	Kommunen	Løpande
Skiløyper skal etablerast på eksisterande terreng. Tillater ikkje terrenginngrep i nye og eksisterande skiløyper.	Kommunen	Løpande